

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРНА КЛАСИКА В ГИМНАЗИАЛНИЯ ЕТАП НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА ПРЕЗ ПЕРИОДА 1989 – 2010 ГОДИНА

Екатерина Петкова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Представената разработка (въз основа на проучване на учебната документация, свързана с българското литературно образование) проследява промените (по-точно отсъствието на такива) в учебното съдържание по литература за гимназиален етап през последните две десетилетия. Ретроспективен обзор (в най-общ план) откроява държавната активност в миналото (годините след 1878 до 1989), водеща до утвърждаване и популяризиране на високия престиж на родната литература и на авторите ѝ; въпреки че държавата не твори ценности, тя разполага с механизми за тяхното валидизиране и йерархизиране, най-ефективните от които са в ресора на ИНСТИТУЦИЯТА. Наличните литературноисторически реконструкции разкриват следното: честите промени и преустройства на учебните програми по литература са диктувани не само от политическата воля на официалната власт да „форматира“ обществото чрез внушенията на полезните (в един или друг план) текстове, не само от „задачата“ ѝ да оценява и направлява и литературното ни развитие (отсявайки „важното“, което трябва да влезе в учебниците, от „другото“), а и от амбицията на българската държава да изгражда модерна и непрекъснато развиваща се образователна система.

Keywords: edication, edicational system, high school level

През ноември 1989 г. режимът на Живков е свален, България тръгва по пътя на демокрацията.

Неизменно обвързано с демократичните промени, с обществено-политическите и културни трансформации, с критическите преоценки на националния литературен развой, българското образование шумно афишира желанието за обнова. Все по-упорито се поставя въпросът за **литературнообразователна реформа**, включваща деидеологизация на обучението по литература, насищане на учебните програми със съвременни автори и произведения, същностни, принципни промени във философията на литературното образование. Осъществяването на тази реформа би трябвало да се разгърне в следните аспекти: учебно съдържание (включено в учебните

програми, учебниците и учебните помагала), методически инструментариум за осъществяване на литературното образование (тук водеща е ролята на учителя) и рецепция, осмисляне на литературния материал (тук водеща е ролята на ученика, респективно на неговия пряк настойник – родителя, а погледнато в най-общ план – на обществото). В края на краищата обаче по ред причини след 1989 г. желанието за промяна в образованието, съзнанието, че тя е изключително потребна, деградират до убеждението, че най-важното е новите учебни програми да се харесат на учениците и родителите. Сериозните усилия на институционалния апарат са насочени именно в тази посока. По този въпрос Н. Георгиев отбелязва: *„Не зная точка в историята на българското училище, в която да е било така жално отстъпчиво пред натиска на родители и ученици. Едно от изискванията им – по-леки учебни предмети, по-леко учене и завършване и без онази отживелица „матурата“. А от всички предмети най-жалко отстъпчива се видя литературата. Еди-кое си произведение било отживяло времето си, станало много трудно разбираемо – да се съкрати. Не съм чувал (но знае ли човек?) математици, химици да са съкращавали показно части от своя предмет, да са го опростявали показно, та да се харесат някак на ученици, родители и другите около тях. И тези науки също са зависели от идеологеми, но далеч не така, както литературата, литературознанието и тяхното преподаване“* (Георгиев, 2010: 82). Оказва се, че намеренията да се деидеологизира литературното обучение, да се осъвремени учебното съдържание, да се наложат промени в организацията на литературното образование всъщност прикриват все желанието „да сме харесвани“ (от ученици, родители и общество). В това няма нищо лошо, стига да не се подменя основната задача на училището, на дисциплината, на програмата, на учебника, на преподавателя – да образоват и да възпитават.

И все пак – какво от плановете за промени е осъществено? Какво в литературното образование действително е променено?

Към отговора на тези въпроси ще ни приближи съпоставката на учебното съдържание по литература за гимназиален етап (сегмента „Българска литературна класика“) от последните две десетилетия с „литературно образователните списъци“ от предходни години. Проследяването как, в какъв ритъм и през какви перипетии се е осъществявало навлизането на български художествени произведения в литературното образование, демонстрира механиките, по които Държавата и институциите ѝ формират литературния канон чрез боравенето с авторски фигури и заглавия в образователното пространство.

За промяна на учебните планове в литературното образование се заговаря от началото на 90-те години. Според новата визия за учебния план (МОНК, 1992) обучението по български език и литература за горен курс (IX – XI

клас) на СОУ се реализира в *три основни курса*: общозадължителен (задължително обучение – ЗО), при който се обхваща *общозадължителният минимум от знания и умения*; задължителноизбираем (задължителноизбираема подготовка – ЗИП), който дава възможност за *надграждане и разширяване на знанията и уменията на учениците*; свободноизбираем (свободноизбираема подготовка – СИП), *предназначен за ученици с подчертан интерес към предмета*. Въвежда се и профилираното обучение (профилираща подготовка – ПП), при което хорариумът часове по профила е сума от часовете по ЗО и часовете по ЗИП. На всяко училище се дава възможност да избира вида обучение (профилирано или непрофилирано), както и вида подготовка (ЗИП и СИП) (по МОНК, 1992). „*Броят на учебните часове по всяка тема и възможното реструктуриране на темите се определят от учителя. В случаите, когато в програмата е дадена възможност за избор, учителят има възможност да подбере за изучаване онези автори и творби, които в най-голяма степен задоволяват желанията и възможностите на учениците и отговарят на собствените му виждания и предпочитания*“ (МОНК, 1992: 25). По отношение на учебното съдържание (включващо българската литературна класика) ситуацията е следната.

IX клас. При сравнение с Учебната програма по български език и литература от края на 80-те (МНП, 1989) в раздел „Българска литература през Възраждането“ промените са нечувствителни – авторите и произведенията са същите, единствено Васил Друев и Добри Войников са предложени по избор, т.е. по отношение на структура и съдържание програмите за задължително обучение на IX клас от края на 80-те и началото на 90-те години почти се покриват. При задължителноизбираемата подготовка¹⁾ в ядро „Българска литература през Възраждането“ са добавени автори и произведения, познати от програмите за факултативна подготовка от 80-те (МНП, 1988): Н. Геров „*Стоян и Рада*“; Ст. Веркович „*Делото на братя Миладинови*“; Г. Раковски „*Горски пътник*“; Гр. Пърличев „*Войводата*“; Р. Жинзифов „*Кървава кошуля*“; повечето автори и произведения, включени в ЗО, се разглеждат в ЗИП.

X клас. Предвиденото тематично ядро „Българската литература от Освобождението до Първата световна война“ включва следните автори и произведения: И. Вазов (разглежда се в ЗО и ЗИП), З. Стоянов (ЗО и ЗИП), А. Константинов (ЗО и ЗИП), Ст. Михайловски (ЗИП), Елин Пелин (ЗО и ЗИП), П. П. Славейков (ЗО и ЗИП); П. Яворов (ЗО и ЗИП), Д. Дебелянов (ЗО и ЗИП); Български модернизъм (обзор): Т. Траянов, Д. Бояджиев, Н. Лилев, Ем. Попдимитров, К. Христов, по избор (ЗО и ЗИП), Хр. Смирненски (ЗО и ЗИП) (виж произведенията в МОНК, 1992).

Съпоставката с Програмата от края на 80-те години (МНП, 1989) сочи, че до един момент авторите, включени в учебното съдържание, са същите, но

старата програма предвижда автори и творби, представителни за 20-те и 30-те години на миналия век, докато новата завършва със Смирненски (останалите се разглеждат в XI клас). От старата програма (до Смирненски) отпадат: Г. Кирков, Д. Полянов, Хр. Ясенов, новото „старо“ име е П. Тодоров, предвиден в задължителноизбираемата подготовка с произведение/я по избор. Другите автори се повтарят, но са добавени значителен брой текстове както в програмата за 30, така и за ЗИП; единствено при Смирненски са съкратени голяма част от произведенията.

XI клас. Включените автори и произведения са обединени около следните тематични ядра: „Българската литература през 20-те години“, „Българската литература през 30-те и 40-те години“, „Из съвременната българска литература“ (виж произведенията в МОНК, 1992). Предвидените поети и писатели от Г. Милев до Св. Минков по учебната програма от 80-те се изучават в X клас, а от Д. Димов до края – в XI клас. От старите учебни програми отпадат Н. Хрелков, Кр. Кюлявков, Д. Габе, Л. Стоянов, Хр. Радевски, Ст. Л. Костов, Р. Стоянов, В. Г. Андреев, Мл. Исаев, Хр. Радевски, В. Марковски, К. Зидаров, А. Гуляшки Ал. Геров, К. Калчев, Б. Райнов, Б. Божилов, Л. Левчев, Г. Джагаров, П. Матев, Д. Методиев, Л. Стефанова (между другото някои от тях са си тръгнали от програмите още преди 1989 г.).

Това разпределение на учебното съдържание с незначителни промени остава валидно до 1998/1999 уч. год. Предложената програма илюстрира възплащава Проманата от 1989-а – „номенклатурните“ автори и произведения са си отишли, включените произведения и имена са емблематични за българската литературна класика, учебното съдържание е освободено от партийните теми, от догматичните критически постановки. **НОВИ ИМЕНА ОБАЧЕ НЯМА**, но това сигурно би могло да се обясни с факта, че са изминали броени години от свалянето на тоталитарния режим.

Десетилетие след Проманата по отношение на Българската литература²⁾ най-същественото различие е, че в IX клас изучаването на литература завършва с Л. Каравелов, а с текстовете на Хр. Ботев започва литературното образование в следващия клас – едно добро, логично решение. В **X клас** са подбрани автори и произведения само от българската литература, обединени около едно тематично ядро: „Българската литература от 60-те години на XIX век, от Освобождението до края на века и от 20-те години на XX век“. Новото „старо“ име е К. Христов, вече не по избор; другата разлика е по отношение на Е. Пелин и Хр. Смирненски: те отпадат от програмата за X клас и преминават в разпределението за XI клас. Включените в учебното съдържание произведения (виж Приложение) илюстрират почти дословно повторение, с много малки разлики при Вазов и Дебелянов: при Вазов са цитирани стихосбирки вместо конкретни стихотворения, при Дебелянов за II равнище отпадат стихотворенията: „Спи градът“, „Светъл спомен“, „Ти

смътно се мяркаш“, „Молитва“, а поемата „Легенда за разблудната царкиня“ преминава към II равнище. Съпоставката на авторите и произведенията от последния клас според поднормативните документи (МОНК, 1992, МОН, 1998) показва незначителни разминавания. За I равнище единственото различие е, че при Е. Пелин разказите са заменени със „сборници“⁽³⁾: „Ветрената мелница“ и „Под манастирската лоза“ (текстове по избор). Ето как стоят нещата във II равнище: Н. Фурнаджиев е застъпен и в него, избира се между А. Страшимиров („Хоро“) и А. Каралийчев („Ръж“), лириката на Е. Багряна отпада и остава само в I равнище, същото е и по отношение на предвидените по избор съвременни български поети и писатели – отпадат и остават само обзорните теми, предвидени за общообразователния минимум. Възшност сме пред една достатъчно богата и грижливо поднесена учебна програма, която по думите на авторите „не претендира да бъде нов, нетрадиционен или изключителен опит“ (МОН, 1998: 3). Нововъведения има по отношение на структурата, но по отношение на съдържанието промените спрямо завареното са козметични. Нови имена отново НЯМА. С малки съкращения и обобщения (вместо конкретни произведения – сборници) и текстовете остават по старому. А годините, изминали от 1989-а до „днес“, са вече почти десет.

И българското образование продължава да се реформира. В следващото десетилетие учебните програми, указанията и целият поток от нормативни и поднормативни документи, свързани с литературното образование, отново най-вече „цитират“ традицията, въпреки обещанията за обновяване на учебното съдържание и за фундаментални структурни промени.

В началото на учебната 2000/2001 г. излиза методическо указание за организиране на работата по български език и литература, което настоява за прилагане на три важни документа – Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план (МОН, 1999), Държавни образователни изисквания (ДОИ) за учебно съдържание, нови учебни програми по български език и литература за VIII, IX и X клас.⁽⁴⁾ През 2001/2002 продължава въвеждането на нови учебни програми за XI клас, а през учебната 2002/3 г. – за XII клас. През учебната 2002/3 година излиза ново указание („изисквания“) за организиране на обучението в културнообразователната област „Български език и литература“ (МОН, 2002). На стр. 8 в него са дадени следните насоки за гимназиален етап: „В гимназиалния етап обучението по български език и литература се осъществява по програми, утвърдени от МОН, както следва:

- IX и X клас – въведени в учебния процес през учебната 2000/2001 г.;
- XI клас – въведени в учебния процес през учебната 2001/2002 година;
- XII клас – в сила от 2002/2003 учебна година (публикувана във вестник „Аз Буки“, бр.29/2001 г.).

През учебната 2002/3 г. обучението по български език и литература в гимназиалната образователна степен (IX – XII кл.) ще се провежда по ново учебно съдържание. За целта са извършени следните промени:

– съкращаване на автори и творби от двете равнища на учебното съдържание по литература;

– поставяне на акцент върху елемента изборност, съобразно предпочитанията на учителите, вида училище, вида обучение, възможностите на учениците. Промените са съобразени с формата на задължителния зрелостен изпит по български език и литература“.

Програмите са окомплектовани и предложени за целия гимназиален етап в свитъци, издадени от Министерството на образованието и науката през 2003 г. Новите учебни програми налагат ново структуриране, обусловено от двата цикъла, в които е обособено обучението по литература в гимназиалната степен – първи, обхващащ девети и десети клас, и втори, обхващащ единадесети и дванадесети клас. В първия цикъл програмният материал е подчинен на целта да се представи историческото развитие на европейската култура и литература: в девети клас – от митологията до Средновековието, в десети клас – от Ренесанса до Модернизма. Паралелно с това започва представянето и на българското литературно развитие в хронологически план: в девети клас се изучава старобългарска литература, в десети клас – литературата на Българското възраждане (по МОН, 2003а). Във втория цикъл (XI и XII клас) е представено българското литературно развитие от Ботев до наши дни, като обучението проследява четирите основни за българската литература „сюжета“: *Изграждане на българския национален космос; Мечти и утопии за по-справедливо устройство на света; Разпадане на българския родов космос; В търсене на индивидуални и универсални ценности*. Учебното съдържание обхваща творците от Ботев до Дебелянов в XI клас, а в XII – от Смирненски до съвременната българска проза, поезия и драма (авторите и произведенията са илюстрирани в Приложение).

В указанията за прилагането на новите програми се заявява: *„Избраният подход органично обвързва историческото и тематичното развитие на българската литература, което дава предимството литературните творби да се изучават в мотивирана взаимовръзка. Подходът, който поставя в основата на обучението по литература националните „сюжети“, е функционален, защото дава възможност за включване в учебното съдържание на нови творби и автори“* (Методическо указание, 2000: 19; МОН, 2003а: 10). Новите програми са актуални към настоящия момент, нови автори и творби (регламентирани в „Списъка“) обаче НЯМА. Няма и в учебно-изпитната програма за държавен зрелостен изпит по български език и литература (виж МОН, 2003б), който от учебната 2007/2008 г. е задължителен за всички дванадесетокласници.

Цялата тази обемна нормативна база, която представяме, непрекъснато афишираното реформиране на образованието – и особено на литературното – изразяват осъзнаването (от страна на институциите) на необходимостта от обнова и промени. В литературнообразователната сфера тази необходимост се удовлетворява най-вече чрез подбора на учебното съдържание. Само че, както личи от направения обзор, подборът на учебното съдържание по българска литература в гимназиалния етап на съвременното училище по-скоро разчита на аранжиране на познатото и на „апликации“, отколкото на същностна обнова. А и шумно прокламираната цел – постигане на европейски интегритет – все повече заприличва на образователна химера.

За несъответствието между ДООИ (Държавни образователни изисквания) и европейските образователни парадигми особено настойчиво говори съвременният методик проф. Адриана Дамянова (*„Държавните образователни изисквания за учебно съдържание и учебните програми по български език и литература в перспективите, очертани от Общата европейска езикова рамка“*). Подлагайки на обстоен анализ „концептуалната (не)съгласуваност между ДООИ за УС по БЕЛ и Общата европейска езикова рамка“, авторката заключава: *„За да осигурят в оптимална степен удовлетворяването на съвременните обществени и личностни потребности и приоритети в общоевропейското културно пространство, ДООИ за УС, респективно – учебните програми, по БЕЛ, трябва да сменят образователната парадигма и по-конкретно – отношението между (епистемологично самофундираните) знания и умения в ценностен план и в плана на подбора и структурирането на учебното съдържание...“* (Дамянова, 2007).

Трудно може да бъде обяснено защо двадесет години след промените учебните програми по литература непрекъснато се „преконфигурират“, текстове се орязват, автори и творби „прелитат“ от едно образователно равнище в друго, а на практика нищо ново не се прибавя. Образователните апории стават още по-мъчно обясними, ако се позовем на миналото. В Програмите на МНП в периода 1878 – 1944 г. от българската литература след Освобождението са застъпени имена и произведения, които влизат „в училище“ не повече от десетилетие, след като са се появили и утвърдили на литературната сцена (в някои случаи сроковете са и по-кратки). Например към Програмата за петокласните девически училища и долния курс на девическите гимназии от **1897 г.** е добавен списък с книги, одобрени за училищната библиотека, като в списъка фигурират *А. Константинов* с *„До Чикаго и назад“* (произведението е публикувано през 1894 г.) и *Ст. Михайловски* с *„Поема на злото“* (издадена е през 1889 г.) (МНП, 1897). **Програмата на МНП за горен курс на девическите гимназии от 1900 г.** потвърждава казаното (приблизителният период между публикуването на едно произведение и „влизането“ му в училище е десетина – десетина и нещо години или малко по-малко)

с: Иван Вазов „Раковски“ (1884), „Паисий“ (1884), „Новото гробище над Сливница“ (1886), „Великата Рилска пустиня“ (1892), „Иде ли“ („Повести и разкази“, Т. 1, 1891), „Грамада“ (1880), „Немили-недраги“ (1883), „Един кът от Стара планина“ (1882), „Под игото“ (като първа редакция се появява през 1889 в Сборника на Шишманов, като том – през 1894); К. Величков „Писма от Рим“ (1895); Ст. Михайловски „Поема на злото“ (1889); А. Константинов „До Чикаго и назад“ (1894); Т. Влайков „Дядовата Славцова унука“ (1889); П. П. Славейков „Чума̀ви“ („Мисъл“, 1892), „Коледари“, („Мисъл“, 1892), „Неразделни“ („Мисъл“, 1895); К. Христов „Обсадата на Солун“ (1897). (МНП, 1900). А в **Програмата за IV и V клас на средното реално училище от 1934 г.** „новите“ са: А. Каралийчев „Най-милото му“ (сб. „Ръж“, 1925); А. Страшимиров „Свекърва“ (1906); Е. Багряна стсб. „Звезда на моряка“ (1932); Й. Йовков „Българка“ (1916), „Балкан“ (1915) (МНП, 1934).

Въпреки официалната доктрина, въпреки наложените партийни критерии, в епохата на тоталитаризма българската литература следва своя специфична логика на развитие. Наред с текстовете, обслужващи идеологемата, се създават редица творби, които днес продължаваме да възприемаме като важни за изграждането на националната художествена традиция (за по-малко от десетилетие те стават част от канона, влизат в „образователния списък“). В **Програма за народните гимназии от 1947 г.** новото име е Г. Караславов „Снаха“ (1942), „Споржислов“ (1931), „Татул“ (1938) (МНП, 1947). В **Програмата от 1951 г.** наред с познатите до този момент автори и творби са предвидени и Н. Вапцаров „Моторни песни“ (1940), В. Андреев „Партизански песни“ (1947), Ем. Станев „Когато скрежът се топи“ (1950) (МНП, 1951). В двете **Програми от 60-те години** на миналия век (1960 г. и 1964 г.) фигурират следните нови автори и произведения: Д. Димов „Тютюн“ (1951); Д. Талев „Железният светилник“ (1952), „Илинден“ (1953), „Преспанските камбани“ (1954); Ем. Станев „Иван Кондарев“ (1958, кн. 1, ч. 1 – 2) (МНП, 1964). **Програмата по български език и литература за V – XI клас на средните политехнически училища от 1973 г. включва** (МНП, 1973): В. Петров „В меката есен“ (1961); А. Дончев „Време разделно“ (1964); Г. Стоеv „Цената на златото“ (1965); В. Мутафчиева „Случаят Джем“ (1966); Й. Радичков „Барутен буквар“ (1969); Н. Хайтов „Диви разкази“ (1967); Бл. Димирова „Подземно небе“ (1972); П. Вежинов „Звездите над нас“ (1966); Б. Райнов „Пътища за никъде“ (1966); К. Зидаров „Царска милост“ (1964) или „Иван Шишман“ (1962); Св. Минков „Патент САС“ (1963).

Динамиката на навлизането на произведения в каноничното пространство на българското литературно образование намира (най-общо) своето обяснение в историческите, обществено-политическите и културните обстоятел-

ства. Във времето, сравнително близко до Освобождението, културната среда и образователните практики интензивно произвеждат „класически образци“ – това е част от държавноградителския проект на епохата (именно държавата използва различни насърчителни и стимулиращи механизми, с които търси въздействие върху хората на словото и на перото). В епохата на социализма новата култура приема и „снима“ в себе си класическото литературно наследство, като го „обяснява“ по потребния за Системата начин (виж по-подробно Къосев, 2004). Свалянето на социалистическия режим води до глобални промени, засягащи всички сфери на обществения живот. Обаче едва ли точно заради това вече повече от две десетилетия в „Списъка“ нови автори и произведения – откъдето и да било, откогато и да било, **НЯМА**. Въпросът за липсата на нови имена в днешното литературно образование, респективно и за липсата на съвременни български класици, все по-настойчиво търси своето обяснение. Ако „в началото“ сравнително скоростно в образователната програма навлизат „сега“ правени текстове и защото просто нямаме достатъчно национален ресурс, достатъчно натрупани в миналото „неща“, възниква въпросът: когато „фондът“ вече е достатъчно богат, достатъчно обемен, а продължава „да приижда“ литература, как тя да бъде въведена в образователния списък, след като хорариумът часове не може да расте до безконечност. Сигурно, за да има място за новото, нещо от старото трябва да се съкрати. **Кое и какво точно? Кого? Как да се случи това?** – след като вече всички „знаят“ и „вярват“, че ето това е „най-истинската“ българска класика (Ботев, Вазов, Алеко и пр.). Факт е, че образователната институция е изправена пред сложен казус⁵⁾. Ако тя по принцип е ангажирана най-вече с макетирането и преподаването на „класиката“, трябва ли наистина да е извърната към съвременните текстове (нима само по себе си понятието „съвременна класика“, т.е. хем „класика“, хем „съвременна“, не звучи „оксиморонно“⁶⁾). Трябва ли те, съвременните текстове, да имат място в училището, ако не сме наясно „дали днес литературата произвежда образци“ и „дали днес литературата произвежда универсални послания?“⁷⁾. А ако са прави тези, които твърдят, че „в момента“ българската литература преживява дълбока криза⁸⁾, или пък тези, според които „в настоящето изобщо не може да се говори за литературна класика“, защото в днешните „шизоидни пространства“ и при днешните „институционални четения“, сред които е например „генерационното“, става непрекъсната подмяна на вкуса, който и без това е недефинируем⁹⁾?

Тоест държавата, която винаги преди – независимо от обществено-политическата система, независимо от „строя“ и конюнктурата – е била „субект на канона“¹⁰⁾, сега е пред сериозен проблем.

Не може да се отрече смислеността на плахия опит на Образователното министерство да допусне разказа „Заложна къща“ на съвременния писател

Деян Енев в изпитния формат за кандидатстване след VII клас през лятото на 2008 г. Това обаче не се хареса на родители и журналисти, а за днешните институции е много важно да бъдат харесани. Всъщност несигурността на Министерството в целите, посоките и задачите на активността му в някакъв смисъл е копие на абсолютната несигурност на обществото, което непрекъснато излъчва противоречиви сигнали (в анкети и по форуми иска промени в образованието, но когато се направи подобен опит, гневно протестира). Да не забравяме обаче, че част от работата на Институциите, на Държавата е да оказват формиращ, моделиращ натиск върху обществото. Авторите и произведенията, предлагани в образователните програми преди 1989 г., невинаги са били приемани еднозначно, но конкретните, реалните управленци на съответното време са поемали своята отговорност. Държавата не пише поезии и художествени прози, но знае как те – бидейки преподавани, изучавани – могат да работят по проекта ѝ за една „по-добра“, по-единна, по-дисциплинирана нация. Когато държавата абдикира, когато отказва да поеме каноноградителските си задачи, литературата – като „видима-чуваема“ и заради присъствието си в образователните практики – замлъква.

Посленис. Настоящата разработка е част от изследователски труд под научното ръководство на професор Инна Пелева. Изказвам сърдечна благодарност на своя научен ръководител – за нейната помощ и съпричастие!

БЕЛЕЖКИ

1. Предвиденият годишен хорариум е 72 ч., а седмичният – 2 ч. – какъвто е хорариумът на факултативната подготовка (МКНП, 1988).
2. Източник на информацията е Указание на МОН за организиране на учебно-възпитателната работа по български език и литература в средните училища за учебната 1998 – 1999 г. (МОН, 1998) – изключително подробно разписан поднормативен документ, който освен административните текстове съдържа и текстове, даващи му както научноинформативна, така и методологическа и методическа стойност. Новото в него е преди всичко *преструктурирането на учебната програма по литература в IX, X, XI (XII за профилираните гимназии) клас, обусловено от съчетаването на литературноисторическия (хронологическия) подход с жанрово-тематичния. Право и задължение на учителя е да определи темите и да разпредели часовете (годишното разпределение), като за всеки клас указанието предлага примерни тематични разпределения на учебното съдържание (по МОН, 1998). Сравнението между двете Указания (от 1992/3 г. и от 1998/9 г.) сочи обаче незначителни различия по отношение на учебното съдържание, на предвидените автори и произведения.*

3. Така е отбелязано в самото Указание: „*Ветрената мелница*“ (сборник разкази – текстове по избор) и „*Под манастирската лоза*“ (сборник разкази – текстове по избор) (МОН, 1998б: 138).
4. ДОО за културнообразователната област „Български език и литература“, респективно за предмета български език и литература, са регламентирани в Наредба № 2 от 18 май 2000 г. за учебното съдържание, Приложение № 1 към чл. 4, т. 1. (виж МОН, 2000), а разпределението на хорариума часове е въз основа на Наредба № 4 от 02.09.1999 г. за постигане на общообразователния минимум и разпределение на учебното време, Приложение № 1 (виж МОН, 2001).
5. Ал. Кьосев го обяснява така: „*Никой не желае да си даде сметка, че при промяна на цялостната житейска, пазарна, медийна и идейна рамка на едно общество, неговите „вечни“ духовни ценности, подлежат поне на нов прочит, ако не на радикално преосмисляне. Казвам това, въпреки непрекъснато появяващите се помагала, пропагандиращи „нови прочити“. В тях няма нищо ново освен квазилитературоведския жаргон (а и той не е нов, ами от 70-те години)... Зад институционалната стагнация на литературната образованост стоят, разбира се, не само мързел и липса на рефлексивна способност, но и сериозни икономически интереси – налице е цяло едно образование в полусянка. Става дума не за спорадични частни уроци, а за истинска индустриална мрежа, изплетена от издателски холдинги и конкуренции, дива борба за учебникарски тиражи и мафии в министерството. (В пресата се появиха сведения, че из това паралелно образование се въртят около 300 милиона лева – процентът на литературното сигурно е добър.) Като прибавим и културната консервативност на родителската маса, която нито чете българска литература, нито пък иска собственият ѝ ученически спомен за същата да се променя, резултатът е смайващ: едновременно беден и натудничав. От българската литература са оцелели такива „методически единици“ като „Маминото детенце“ и „Под игото“; да се притурят и някакви нови автори (на всичкото отгоре странни, „лоши“, „неустановени“ или „бивши“), вече е съвсем икономически нерентабилно както за българския частен учител, така и за ученика и родителя... (Кьосев, 2004).*
6. Становището е на П. Дойнов (изказано по време на „дискусия върху минали и бъдещи литературни канони“ с участието на М. Неделчев, П. Дойнов, М. Фадел и др.). Разчетената фонограма от дискусията представя различни виждания, тези по поставения проблем (виж повече в Съществува, 2009).
7. Позиция на М. Фадел на същия форум (Съществува, 2009).
8. Твърдението е на Св. Игов в разговор на подобна тема, състоял се още през 2002 г. (виж Попова, 2002: 5).
9. Съжденията са на Ал. Кьосев (изказани по време на „дебата“ през 2002 г.) (виж Попова, 2002: 5).
10. Подобна теза застъпва А. Хранова – също участник в разговора (виж Попова, 2002: 5).

ЛИТЕРАТУРА

- Георгиев, Н. (2010). *Учител по литература ли? Не съм от тях*. София: Просвета.
- Дамянова, А. (2007). Държавните образователни изисквания за учебно съдържание и учебните програми по български език и литература в перспективите, очертани от Общата европейска езикова рамка. В: *Електронно списание LiterNet*, 04.11.2007, № 11 (96) <<http://litenet.bg/publish3/adamianova/doi.htm>> (16.11.2011)
- Кьосев, Ал. (2004). С помощта на чук. Към критика на гилдийната идеология. В: *Електронно издателство LiterNet*, 03.11.2004 <<http://litenet.bg/publish4/akiossev/chuk.htm>> (16.11.2011)
- Панов, Ал. и др. (2000). *Методическо указание за прилагане в учебната практика на новите програми по български език и литература за VIII, IX и X клас на СОУ*. София: Анубис.
- МКНП (1988). Учебни програми по литература за IX – XI клас на ЕСПУ. Факултативно обучение. София.
- МНП (1897). Програма за петокласните девически училища и за долния курс на девическите гимназии. В: *Училищен преглед*, 1897, № 9, с. 11 – 22.
- МНП (1900). Програма за горния курс на девическите гимназии. В: *Училищен преглед*, 1900, № 7 и 8, с. 181 – 188.
- МНП (1934). Програма на средното реално училище. В: *Училищен преглед*, месец май 1934, № 7, стр. 42 – 49.
- МНП (1947). *Програма за народните гимназии*. София.
- МНП (1951). *Програма по български език за V – VII клас на общообразователните гимназии*. София.
- МНП и Институт по педагогика при БАН (1964). *Програма по български език и литература за средните политехнически училища (V – XI клас)*. София.
- МНП (1973). *Програма по български език и литература за V – XI клас на средните политехнически училища*. София.
- МНП (1984/5). *Учебна програма за общообразователната подготовка на учениците от X клас на ЕСПУ*. София.
- МНП (1989). *Учебна програма по български език и литература за IX клас на ЕСПУ*. София.
- МОНК (1992). *Указание за организиране на учебната работа по български език и литература в общообразователното училище за учебната 1992/93 г.* София.
- МОН (1998). *Указание за организиране на учебната работа по български език и литература в средните училища за учебната 1998/9 г.* София.

- МОН (1999). Закон за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план. В: ДВ, бр. 67 от 27. 07. 1999.
- МОН (2002). *Изисквания за организиране на обучението в културно-образователната област „Български език и литература“ 2002/2003 учебна година*. София.
- МОН (2003а). Дирекция „Политика в общото образование“. *Учебни програми I част за задължителна и профилирана подготовка в IX, X, XI и XII клас. Културнообразователна област: „Български език и литература“*. София: Главна редакция на педагогическите издания към МОН.
- МОН (2003б). Учебно-изпитна програма за държавен зрелостен изпит по български език и литература (изм., бр. 80 от 12. 09. 2008 г., в сила от 12. 09. 2008 г.). – *Наредба № 1 от 11.04. 2003 г. за учебно-изпитните програми за държавните зрелостни изпити*, Приложение № 1 към чл.4 , т.1.
- Попова, Л. (2002). Живи класици може и да няма, но живи дебати за това – ехей!!/ *Литературен вестник*, № 7, 20 – 26.02. 2002, с. 5.
- Съществува (2009). Съществува ли съвременна българска класика? В: *Литературен вестник*, № 6, 18 – 24. 02. 2009, с. 9 – 11.

REFERENCES

- Georgiev, N. (2010). Uchitel po literatura li? Ne sam ot tyah. Sofiya: Prosveta.
- Damyanova, A. (2007). Darzhavnite obrazovatelni iziskvaniya za uchebno sadarzhanie i uchebnite programi po balgarski ezik i literatura v perspektivite, ochertani ot Obshtata evropeyska ezikova ramka. V: Elektronno spisanie LiterNet, 04.11.2007, № 11 (96) <<http://litenet.bg/publish3/adamianova/doi.htm>> (16.11.2011)
- Kyosev, Al. (2004). S pomoshhta na chuk. Kam kritika na gildiynata ideologiya. V: Elektronno izdatelstvo LiterNet, 03.11.2004 <<http://litenet.bg/publish4/akiossev/chuk.htm>> (16.11.2011)
- Panov, Al. i dr. (2000). Metodichesko ukazanie za prilagane v uchebnata praktika na novite programi po balgarski ezik i literatura za VIII, IX i X klas na SOU. Sofiya: Anubis.
- MKNP (1988). Uchebni programi po literatura za IX – XI klas na ESPU. Fakultativno obuchenie. Sofiya.
- MNP (1897). Programa za petoklasnite devicheski uchilishta i za dolniya kurs na devicheskite gimnazii. V: Uchilishten pregled, 1897, № 9, s. 11 – 22.
- MNP (1900). Programa za gorniya kurs na devicheskite gimnazii. V: Uchilishten pregled, 1900, № 7 i 8, s. 181 –188.

- MNP (1934). Programa na srednoto realno uchilishte. V: Uchilishten pregled, mesets may 1934, № 7, str. 42 – 49.
- MNP (1947). Programa za narodnite gimnazii. Sofiya.
- MNP (1951). Programa po balgarski ezik za V – VII klas na obshtoobrazovatelните gimnazii. Sofiya.
- MNP i Institut po pedagogika pri BAN (1964). Programa po balgarski ezik i literatura za srednite politehnicheski uchilishta (V – XI klas). Sofiya.
- MNP (1973). Programa po balgarski ezik i literatura za V – XI klas na srednite politehnicheski uchilishta. Sofiya.
- MNP (1984/5). Uchebna programa za obshtoobrazovatelната podgotovka na uchenitsite ot X klas na ESPU. Sofiya.
- MNP (1989). Uchebna programa po balgarski ezik i literatura za IX klas na ESPU. Sofiya.
- MONK (1992). Ukazanie za organizirane na uchebnata rabota po balgarski ezik i literatura v obshtoobrazovatelното uchilishte za uchebnata 1992/93 g. Sofiya.
- MON (1998). Ukazanie za organizirane na uchebnata rabota po balgarski ezik i literatura v srednite uchilishta za uchebnata 1998/9 g. Sofiya.
- MON (1999). Zakon za stepenta na obrazovanie, obshtoobrazovatelniya minimum i uchebniya plan . V: DV, br. 67 ot 27. 07. 1999.
- MON (2002). Iziskvaniya za organizirane na obuchenieto v kulturnoobrazovatelната oblast Balgarski ezik i literatura 2002/2003 uchebna godina. Sofiya.
- MON (2003a). Direktsiya „Politika v obshtoto obrazovanie“. Uchebni programi I chast za zadalzhitelna i profilirana podgotovka v IX, X, XI i XII klas. Kulturnoobrazovatelna oblast: Balgarski ezik i literatura. Sofiya: Glavna redaktsiya na pedagogicheskите izdaniya kam MON.
- MON (2003b). Uchebno-izpitna programa za darzhaven zrelosten izpit po balgarski ezik i literatura (izm., br. 80 ot 12. 09. 2008 g., v sila ot 12. 09. 2008 g.). - Naredba № 1 ot 11.04. 2003 g. za uchebno-izpitnite programi za darzhanite zrelostni izpiti, Prilozhenie № 1 kam chl.4 , t.1.
- Popova, L. (2002). Zhivi klasitsi mozhe i da nyama, no zhivi debati za tova – eheey!// Literaturen vestnik, № 7, 20 – 26.02. 2002, s. 5.
- Sashtestvuva (2009). Sashtestvuva li savremenna balgarska klasika? V: Literaturen vestnik, № 6, 18 – 24. 02. 2009, s. 9 – 11.

BULGARIAN LITERARY CLASSICS IN HIGH SCHOOL EDUCATION SYSTEM IN THE PERIOD 1989 – 2010 ГОДИНА

Abstract. This paper (based on a study of the school documentation regarding the Bulgarian literary education) tracks the changes (more precisely the absence of such) in the high school literature curriculum in the last two decades. A retrospective review (in general terms) highlights the state activity in the past (in the years from 1878 to 1989) that led to the strengthening and promotion of the high prestige not only of the national literature and authors but also of the science of teaching literature.

✉ **Dr. Ekaterina Petkova, Assist. Prof.**
University of Plovdiv
24, Tzar Assen Str.
Plovdiv, Bulgaria
E-mail: zenid@abv.bg